

6. Наливайко, Д. Стиль поезії Шевченка / Д. Наливайко // Слово і час. — 2007. — № 1. — С. 27–36.
7. Степанидин, Б. І. Вивчення творчості Т. Г. Шевченко в школі — К.: Радянська школа, 1969. — 251 с.
8. Шевченко, Т. Г. Кобзар / Вступна стаття О. Гончара. — К.: Дніпро, 1982. — 647 с.

Сидір Кіраль (Київ)

ТАРАС ШЕВЧЕНКО В РЕЦЕПЦІЇ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ КРИТИКИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ СТ.: ПОГЛЯД ТРОХИМА ЗІНЬКІВСЬКОГО

Трохим Зіньківський (псевд. та крипт. Т. Звїздочот, Т. Певний, Т. З., Т. S., Z., 1861–1891) належить до письменників епохи *fin de siècle* — кінця віку, перехідної формації, у яких смак, розуміння літератури, суспільні й політичні погляди відзначались європейською широтою.

Т. Шевченко для Т. Зіньківського був тим, хто, продовжуючи традиції своїх попередників, зокрема І. Котляревського, вивів українську літературу та мову на світові вершини культури. Т. Зіньківський стверджував, що якби «...**не було б Шевченка, не було [б] на світі української нації зовсім**» [3, с. 112] (підкр. наше. — С. К.). У листах до Б. Грінченка, М. Комарова, В. Кравченка, дружини Ганни Сервичківської Т. Зіньківський дуже часто покликується на твори Т. Шевченка, ведучи дискусію з мовних питань, або коли розмірковує над проблемами розвитку української літератури, про значення українського фольклору у творчості українських письменників. Про це докладно йдеться в статті В. Поліщука [5]. Сповідуючи духовні заповіді Кобзаря, Т. Зіньківський послідовно відстоював право українського народу на природний розвиток та збереження мови як своєрідного духовного коду нації.

На продовження традиції відзначення роковин Т. Шевченка Т. Зіньківський 25 лютого 1899 р. у Петербурзі, де навчався у Військово-юридичній академії, виголосив, як писав своєму товаришеві, згодом відомому фольклористові В. Кравченку, «маленьку лекцію» «Тарас Шевченко в світлі європейської критики» [10]. Т. Зіньківський був першим, хто наслідився в російській столиці перед солідною аудиторією виголосити реферат українською мовою. Публіка була вражена й подивована. Резонанс від прочитаного реферату вийшов за межі Петербурга [2, с. 144–145].

Постає питання, що спонукало майбутнього військового юриста взятися за таку тему й виступити перед петербурзькою інтелігенцією та українськими земляками. Епістолярій Т. Зіньківського, спогади про нього дають підставу стверджувати таке: по-перше, творчість Т. Шевченка та її оцінка критикою цікавили його вже давно; по-друге, дивували скупі, поверхові, а почасти необ'єктивні відгуки тогочасної російської критики не лише про Т. Шевченка, а й загалом про українську літературу. Так, зокрема, його обурювала «падлюшна “критика” Белінського» Шевченкової поеми «Гайдамаки» [1, с. 144]; по-третє, він простудіював доступні йому як читачеві Публічної бібліотеки праці

європейських критиків з метою **«певного і вірного зрозуміння, як Європа трактує нашого Батька»** (підкр. наше. — С. К.), адже прагнув із першоджерел дізнатися, якими мірками й у якому контексті там оцінювали творчість геніального українського поета.

До приїзду в Петербург через службу в провінційних містечках Т. Зіньківський не мав змоги опрацювати іншомовні праці про Т. Шевченка. Однак і тут йому не вдалося роздобути «англійської, іспанської» критики не лише через незнання мов, а й тому, що «дістати не можна — навіть в П[ублічній] Б[ібліотеці]». На жаль, Т. Зіньківський не залучив до лекції, як писав Б. Грінченкові, і праць «чехів та інших слов'янських» учених, але вже не через незнання мов, а з інших причин — «цензурних»: ці праці, а також К.-Е. Францоza, не видавалися для читання в Публічній бібліотеці через їх офіційну заборону [1, с. 143]. Зрештою, його не задовольняв зміст, як писав у листі до Б. Грінченка від 7 лютого 1889 р., «хирної», з «чужих слів скомпонованої брошури» «Тарасъ Григорьевичъ Шевченко въ отзывахъ о немъ иностранной печати» (Одеса, 1879), автором якої був український історик, літератор, археограф, громадський діяч, педагог О. О. Андрієвський (1845–1902).

В основу свого виступу Т. Зіньківський поклав ґрунтовно вивчені ним праці німецькомовних (Й. Обріста, К.-Е. Францоza та В. Каверау) французьких (Е. Дюрана), польських критиків (Г. Батталі (Баттаглії, Батталії), Ф. Равіти-Гавронського), невідомі українському читачеві. Зрозуміло, що перелік прізвищ європейських шевченкознавців далеко не повний*, проте й використана в рефераті шевченкознавча література досить солідна. В узагальненні, здійсненому Т. Зіньківським, вона давала майже повне уявлення про європейську славу нашого поета.

По-перше, відкриття, яке він зробив для себе самого, його дуже порадувало: «Знаєш, — писав Б. Грінченкові 04.03.1889 р. із Петербурга, — що Ш[евченка] німецька критика трактує **як світового генія, котрих по пальцях перелічити, буквально!**» [1, с. 143]. Отож, українська література в особі Т. Шевченка була визнана європейськими критиками, на відміну від росіян, самодостатньою, адже ні німці, ні австрійці, ні французи не ставили під сумнів, як скажімо, О. Пипін, В. Белінський та ін., можливість «доброго викладання по-українськи» не лише художньої літератури, а й «абстрактних», тобто наукових праць.

По-друге, знайомство з літературно-критичними відгуками і високою оцінкою творчості Т. Шевченка європейськими критиками розширило кругозір Т. Зіньківського, зміцнило його симпатії до європейців і поглибило розчарування щодо російської критики.

*Про це свідчить упорядковане молодими київськими шевченкознавцями О. Боронем і М. Назаренком найповніше двотомне видання текстів про літературну й образотворчу спадщину Т. Шевченка, опублікованих за життя й у перший рік його смерті під оглавом: «Тарас Шевченко в критиці» (К.: Критика, 2013; вст. ст. Г. Грабовича та О. Федорука). — С. К.

По-третє, шляхом порівняння праць Е. Дюрана, К. Францоza, Г. Обріста та російських критиків про Т. Шевченка Т. Зіньківський доходить висновку, що правда Шевченкова «не вмерла, слава його дивом стала по всьому світові й все заговорило, і весь світ великий, уся Європа присудила йому належне місце в Пантеоні всесвітнього письменства» [3, с. 50]. Зрозуміло, що таке неординарне мислення викликало (у кращому випадку) дискусію, як це трапилося після прочитаного реферату Т. Зіньківського на шевченківських роковинах. Зміст і атмосферу дискусії, а також аргументи опонентів, Т. Зіньківський передав у деталях у листі до Б. Грінченка [1, с. 144].

Літературно-критичні оцінки Т. Зіньківського, основані на діалектиці пізнавального й ціннісного підходу, спростовували культивовану концепцію меншовартості української мови, літератури й культури та конкретних письменників, насамперед Т. Шевченка. Так, наприклад, він обурюється тим фактом, що історик літератури М. Петров розглядав українську літературу, в тому числі всю Шевченкову поезію, «не що, як тільки слідкування, убоге шкандибання за російською (!!!)». Наприклад, «Наймичку» Т. Шевченка «сей добродій ... вважає запозичену по сюжету у Пушкіна — переспівом романсу “Под вечер осенью ненастной” і таке інше» [3, с. 48]. Він звертає увагу й на той факт, що європейські критики, аби «уповні зрозуміти Шевченка ... беруться зрозуміти попереду українську народну поезію», тобто ту основу, ті «підвалини», «на котрих, — справедливо зауважує Т. Зіньківський, — виріс і викохався геній нашого Кобзаря» [3, с. 50]. На підтвердження сказаного, він наводить міркування К. Францоza та Ф. Боденштедта про українські народні пісні та думи, які, на їх глибоке переконання, не можна слухати без особливого хвилювання, адже в них живе народний дух, вони є неповторним віддзеркаленням мрій і почувань українців. Поділяючи ці слушні думки авторитетних європейських критиків, Т. Зіньківський переконливо висновує, що український фольклор — це той життєдайний «грунт, котрий дає українській літературі соки», і саме цей багатий «власний пожиток», «не вважаючи на всі брутальні утиски» російського уряду, робить українську літературу «оригінальною, самостійною, самобутньою», «якою не могла бути і не є й досі московська» [3, с. 51].

Т. Зіньківського зворушує, що французький критик Е. Дюран розглядає творчість Т. Шевченка як національного поета, який не має аналогу в усій новітній історії. Його захоплює щирість і пієтет до українського поета австрійського критика К. Францоza, який підкреслював уміння Шевченка природно й щиро відтворити селянську душу, її світлі і темні тони й зачаровувався Шевченковою «Мар'яною», називаючи її «гомерівською працею в сценах» [3, с. 60]. Поетом з печаттю Бога називає Шевченка К. Француз, поетом, «котрого по силі і глибокості дару не перевищує жоден поет іншого якого слов'янського кореня» [3, с. 73].

Не оминає Т. Зіньківський і критичних зауваг Г. Обріста, який вважає неприйнятним, неестетичним використання жахів і потворної жорстокості в епосі. Вони підходять більше сухій історичній науці і шкодять історичним

романам В. Гюго та «Гайдамакам» Т. Шевченка. Проте і Г. Обріст, наголошує Т. Зіньківський, признає Шевченкові геніальний талант і відзначає: «Як і всі апостоли правди, Т. Шевченко мусів спокутувати життям за правду і слово, скроплене крів'ю його серця, тим більше гарту придбало, тим міцніш крає душу людську, тим яснійш сяє і миготить серед ночі, в котру вповила його Мати». Т. Зіньківський наголошує, що Г. Обріст називає Т. Шевченка «величне одухотвореним співцем волі», «співцем всього прекрасного і доброго, співцем правди і мучеником вільного слова» [3, с. 72].

Монографія Г. Баттаглія зацікавила Т. Зіньківського як найповніше узагальнення матеріалів про життєвий і творчий шлях Т. Шевченка, що мала велике значення для поляків: «Пізнати ... Шевченка — се річ задля поляків дуже великої ваги; пізнавши его, здоліємо розпізнати джерело чистої води з-посеред самих українців. Пізнавши носителя тієї ідеї, єдине справдешнього представителя, дізнаємося про благородні і повні самопосвячення заміри значної частини українців...» [3, с. 41].

Сам реферат і дискусія навколо нього свідчать про зорієнтованість Т. Зіньківського на перспективи художнього розвитку українського народу в контексті європейської культури. Визначення саме такої перспективи ґрунтувалося в автора на глибокому дослідженні рецепції творчості Т. Шевченка літературознавцями, журналістами та письменниками Західної Європи. Вибір праць про українського Пророка, їх систематизація та аналіз характеризують Т. Зіньківського як ґрунтового знавця проблеми, здатного схопити і синтезувати квінтесенцію першоджерела, варту уваги і популяризації на Україні, як талановитого аналітика, який вдало застосував історико-порівняльний метод, що ним на той час оперували хіба що М. Драгоманов та І. Франко. Це дало підставу Т. Зіньківському стверджувати, що «нема чого розводитись про те, що таке для України-Русі Т. Шевченко. Всі ми знаємо, що се поет наш всенародний, наша невмируща слава, програма наша політична, суспільна й межинародна. По єму знає світ Україну, по єму дізнається про її душу і її будущину» [3, с. 41]. Окрім того, великою заслугою Т. Зіньківського є те, що він фактично вперше переклав уривки із праць згаданих вище авторів, яких розлого цитує у своїй розвідці-рефераті.

Зрештою, якщо проаналізуємо оцінні характеристики праць Е. Дюрана, Е. Францоza, Г. Обріста, Г. Баттаглії та інших критиків, залучених Т. Зіньківським під час підготовки реферату, у контексті досліджень сучасних українських та зарубіжних науковців з означеної проблематики, зокрема І. Борщака, Г. Вервеса, М. Зимомрі, Я. Кравця, М. Нагірного, Д. Наливайка, В. Пашенко, Я. Погребенник, П. Рихла, Г. Рязузової, Й. Стрелки та ін., то доходимо висновку: молодий юрист не лише ґрунтовно знав творчість Т. Шевченка й проникливо збагнув її колосальну національну закоріненість, а й глибоко осмислив та тонко спостеріг у працях європейських критиків найважливіше в рецепції ними творчості Кобзаря.

Література

1. «...Віддати зумієм себе Україні»: Листування Трохима Зіньківського з Борисом Грінченком / вступ. ст., археограф. передм., упоряд., комент., прим., підгот. текстів, покажчики, додатки, добір ілюстр. матеріалу С. С. Кіраля. — Київ, Нью-Йорк, 2004. — 520 с.
2. Животко, А. П. Історія української преси / А. П. Животко; упоряд., авт. іст.-біогр. нарисів та прим. М. С. Тимошик. — К.: Наша культура і наука, 1999. — 368 с.
3. Зіньківський, Т. Тарас Шевченко в світлі європейської критики / Трохим Зіньківський // Писання Трохима Зіньківського. Зредактував та життєпис написав Василь Чайченко. Друк. під наглядом К. Паньківського. — Львів: З друк. Наук. тов. ім. Шевченка, 1896. — Кн. 2. — С. 39–80.
4. Зіньківський, Т. Листи до В. Кравченка, 1888–1890 рр. / Відділ рукописів Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнології ім. М. Рильського НАН України. — Ф. 15–4. — Од. зб. № 264-а. — Арк. 25.
5. Поліщук, В. Тарас Шевченко в листах Трохима Зіньківського / В. Поліщук // Від Григорія Сковороди до Раїси Троянker: Повернення і відкриття. Статті / В. Поліщук. — Черкаси: Вид. Ю. Чабаненко, 2012. — С. 32–44.
6. Шевченко і світ. Збірник: літ.-крит. нариси / упоряд. Д. С. Наливайко. — К.: Дніпро, 1989. — 316 с.

Ірина Ярошевич (Донецьк)

АВТОРСЬКА МОДИФІКАЦІЯ ЖАНРУ ЕЛЕГІЇ В ПОЕЗІЇ Т. ШЕВЧЕНКА

У поетичному доробку Т. Шевченка чільне місце займає жанр елегії, що охоплює велику кількість її різновидів. Дослідження цього жанру достатньо складне, як слушно зазначав С. Крижанівський: «він творив нові форми поетичного мистецтва спираючись як на фольклорні так і літературні традиції...» [7, с. 137]. Тому Ол. Дорошкевич, М. Бондар вважали, що Т. Шевченко елегій не писав, тоді як Д. Чижевський, Є. Кирилук, П. Волинський, В. Смілянська, Н. Чамата, О. Ткаченко вважають, що елегії досить широко представлені у творчості митця. Сам Т. Шевченко жодної поезії не назвав «елегією», приводом слугували слова з відомої поезії *«Якби ви знали, паничі, // Де люди плачуть живучи, // То ви б елегій не творили // Та марне Бога б не хвалили, // На наші сльози сміючись»*, але це ж скоріше негативне ставлення Т. Шевченка до тих авторів, які «бездумно творили пустопорожні вірші» [7, с. 138].

На думку О. Ткаченко, елегія в добу романтизму «мала глибокі національні корені та стійкі традиції в давній літературі» тому і була позначена виразним соціальним звучанням, де наявне поєднання «громадського з особистим, інтимним» [8, с. 12]. Дослідники творчості поета, зокрема В. Смілянська та Н. Чамата, виділяють такі різновиди елегій у поезії Т. Шевченка: «елегія-думка («Тече вода в синє море...»), елегія-епітафія («На вічну пам'ять Котляревському»), громадянська елегія («Розрита могила»), елегія-рефлексія («Чого мені тяжко, чого мені нудно...»), філософська елегія-медитація («Не завидуй багатому...»), описово-медитативні елегії («Сонце заходить, гори чорніють...», «Барвінок цвів і зеленів»)» [6, с. 6].